

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационния труд
на **Лилия Златанова Желева** със заглавие
*Обучение по близкородствен език (украински) на българи –
Лингвистични и методически аспекти*
с научни ръководители **доц. д-р Албена Стаменова**
и **проф. д-р Ангел Маринов Петров**

от проф. д-р Валентин Миланов Гешев,
Катедра по славянско езикознание, СУ „Св. Климент Охридски“

Дисертационният труд на **Лилия Златанова Желева** със заглавие *Обучение по близкородствен език (украински) на българи – лингвистични и методически аспекти* с научни ръководители доц. д-р Албена Стаменова и проф. д-р Ангел Петров е с обем от 240 стр. Той съдържа увод, четири глави, заключение, библиография и приложения. Освен общото *Заключение* всяка глава завършва с *Изводи*, в които са представени накратко основните акценти в нейното съдържание. Главите са разбити на 47 подглави, което прави труда добре структуриран и лесен за четене.

В *Увода* авторката представя въз основа на исторически и културни факти актуалността на темата за обучението по украински език, след това обекта на изследването си – „обучението на българи по украински език“ – и неговия предмет – „спецификата и методите на обучение по украински език като чужд, но близкородствен език за българите“ (стр. 8). Целта на изследването е „да се характеризира методиката на обучението по украински език за българи, като се изведат добрите практики и се оцени тяхната ефективност и като се вземат предвид преимуществата и трудностите, които съпътстват обучението по близкородствен език“ (пак там). За постигане на така формулираната цел авторката си поставя седем задачи, сред които проследяване на историята на преподаване на славянски езици, включително украинския, в България, както и историята на преподаването на украински език като чужд, съпоставяне на украинския и българския език като родствени с оглед на особеностите им, благоприятстващи или затрудняващи усвояването на украински от българи, разкриване на мястото и приложението на основните методи в чуждоезиковото обучение в обучението по украински език на българи. Други поставени от Лилия Желева задачи са разработването на методически единици – примерни уроци по украински, упражнения и материали за контрол на знанията в съответствие с Общоевропейската езикова рамка, анкета сред студентите във връзка с обучението по украински език, съставяне на украинско-български речник по лингводидактика. В *Увода* се представят също методиката и стратегиите на изследването, структурата на дисертационния труд, определят се и основните термини, използвани в него: близкородствени езици, обучение, преподаване, чуждоезиково обучение, методика на чуждоезиковото обучение, лингводидактика. Определят се и три значения на термина *украински език като чужд* в зависимост от това кой го изучава: хора с украински произход извън Украйна, които владеят езика до някаква степен, хора, които не са носители

на езика, но живеят в Украйна, и – целевата група на изследването – хора, които не са свързани с украински произход и не пребивават в украиноезична среда (стр. 14).

Първа глава е посветена на историята на преподаването на славянски езици в България, включително и на българския език като чужд, както и на историята на обучението по украински език като чужд в самата Украйна и по света. Тя е сравнително дълга (стр. 16–74), доста информативна и има стойност на самостоятелен очерк, представящ имена на академични кадри и академични звена, автори, заглавия и години на издаване на граматика, учебници, речници, методически разработки и т.н., както и подробности за тяхната структура, съдържание и др. Тук (на стр. 50) Л. Желева преразглежда въпроса за началната граница на обучението по украински език като чужд, като я поставя по-рано от досега изказаните мнения. Според нея важен довод в полза на това е излязлата през 1900 г. в Лвов (тогава в Австро-Унгария) *Gramatyka języka ruskiego dla Polaków*¹ с автори Е. Кокорудз и Ф. Конарски, чиято структура и други особености са представени заедно с допускането, че това може и да не е първият учебник по украински за поляци. Главата завършва с изброяване и анализ на съществуващите учебници и учебни системи по украински език като чужд, като се препоръчва кои от тях могат да се използват при обучението на българи с оглед на целите на обучението (академични, професионални, туристически и др.).

Особено интересни са страниците (51–57), посветени на първата украинска граматика/учебник за българи с автори Микола Грунски и Делчо Дринов, чиито особености, включително и дидактични с оглед на родството между двата езика, междуезиковите омоними, наличието на падежна система в украински и др. са разгледани относително подробно. Любопитно е, че никъде в учебника не е посочена годината на издаването му, и това подтиква Л. Желева да осъществи свое разследване – въз основа на правописните особености (както на българския текст, така и на украинските примери), на отправки в текста на учебника към политически и културни събития и реалии, привеждайки различни исторически аргументи, тя стига до извода, че годината на издаването му е 1930. Според нея „Разглежданият учебник по украински език за българи дава възможност за обогатяване на представите ни за състоянието и статуса на украинския език като държавен в УССР до началото на големите репресии през 1932 г., за културната и езикова политика в СССР по отношение на националните малцинства по времето на „коренизацията“ (в конкретния случай във формата на украинизация), както и за състоянието на българския език по това време. Макар да е предназначен за изучаване от българската общност в самата Украйна, той представлява един от първите опити [в света!] за систематизирано представяне на украинския език извън етническите рамки и езиковото съзнание на неговите носители. Именно в това се състои едно от основните му достойнства и ценност и затова той представлява интерес за методиката на обучението по украински език като чужд, историята на българския книжовен език, методическата археология и други научни области“ (стр. 57).

Авторката на разглеждания дисертационен труд би могла да си спести голяма част от *Първа глава*, без това да оцети логиката на изложението с оглед на дидактичния и лингвистичен акцент в зададената тема. Въпреки това, искрено увлечена от проблематиката, тя ни поднася полезен и интригуващ очерк по история

¹ На полски *ruski* означава ‘източнославянски’ изобщо и в частност ‘украински’, а *rosyjski* означава ‘руски, отнасящ се до Русия’.

на дидактичната славистика в България и дидактичната украинистика в света, който ни позволява да осмислим по-добре идеите за обучението по украински език днес, предлаганите от нея в следващите глави.

Във *Втора глава* Л. Желева разглежда *лингвистичните аспекти*, а в *Трета глава* – *методическите аспекти* на обучението по украински език на българи. *Втора глава* е добър пример как съпоставителното езикознание – със сравнително-исторически елементи – се прилага в чуждоезиковото обучение. Тя започва със сбито изброяване на основните структурни разлики между българския и другите славянски езици и с подчертаване на факта, че в България повечето славянски езици (без руския) се изучават предимно в университетска среда. Съчетавайки съпоставителния анализ със собствената си преподавателска практика и с постиженията на методиката на обучението по славянски езици на българи, авторката разглежда поотделно езиковите предимства и езиковите трудности при обучението на българи по украински език, произтичащи от близостта между двата езика. Тя възприема възгледа, че междуезиковата интерференция може да бъде както положителна, така и отрицателна (стр. 84) – възглед с който можем напълно да се съгласим, след като се запознаем с конкретните данни, представени включително и във вид на таблици, някои от които съвпадат и с нашите собствени наблюдения, например че неславяните усвояват много трудно глаголният вид в който да е славянски език, докато славяните могат да се затруднят само при образуването на конкретни форми на глаголи от двата вида, но като цяло не и при избора на глаголен вид. Л. Желева успява да ни убеди, че съществуват значителна графична, правописна, морфологична и лексикална близост между българския и украинския език, която помага на българите при изучаването на украински. Но тя представя и примери за междуезикови различия, които предизвикват отрицателна интерференция на граматично и лексикално равнище и поставят трудности пред българите, изучаващи украински език: правоговорни, правописни, морфологични, лексикални, синтактични (сред които избор на правилен падеж, съгласуване на съществителни с числителни, образуване и употреба на безлични изречения с несъществуваща в българския език категория предикативни думи) и стилистични. Един от нейните изводи е, че „Въпреки че при продукцията (говорене и писане) на украинския език от страна на обучаваните се наблюдават редица систематични и типични за българските студенти грешки, възможно е да се направи заключението, че влиянието на родния език (респ. мисленето на роден език) е по-скоро положително“ (стр. 103).

При разглеждането на *методическите аспекти* на обучението по украински език на българи Л. Желева, позовавайки се на украински автори, представя учебния минимум по украински език като чужд като „съдържателна база за разработването на конкретни програми на обучение“ (стр. 104), след което подробно разглежда фонетичния, граматичния, комуникативно-понятийния и лексикално-тематичния минимум за равнища А1, А2, В1, В2, С1 и С2 на владеене на украинския език като чужд (стр. 105–113), като разделя „основните знания и умения, необходими за покриване на учебния минимум“ „първо по нива, а след това и по системно-функционални аспекти“ (стр. 105). Следва представяне на основни методи в чуждоезиковото обучение – граматико-преводен, директен, аудиовизуален, комуникативен, сугестопедия, електронно и дистанционно обучение – с описание как те се прилагат при обучението по украински език в Катедрата по славянско езикознание на Софийския Университет (стр. 113–133). Така например готвен от

Олга Сорока нов учебник е коментиран така: „Бъдещият сугестопедичен учебник по украински език за българи ще предлага голям набор от стихотворения, песни и илюстрации от украинското изобразително изкуство. Освен богат лексикален и граматически материал, в рамките на учебника е заложена и добре замислена драматургия – главни и второстепенни герои, място на действието и сюжет“ (стр. 129). Освен друго тук са представени и електронният сайт *Българска виртуална украинистика*, поддържан от профила Украинистика на Софийския университет, електронният алманах *Българска украинистика*, официално издание на същия профил, онлайн курсът по украински език за българи, създаден през 2018 г. от Л. Желева. В *Трета глава* е отделено място и на „някои от системите за оценяване на знанията и уменията по украински език на студенти от специалността Славянска филология с профил украински език“ (стр. 133) при текуща и периодична проверка на знанията, на студентския конкурс по украински език в Софийския университет, на методиката на поправяне на грешките в речта на обучаваните. Главата завършва с подглавата *Предложения за повишаване на мотивацията на обучаваните по украински език българи*, опираща се върху проведена от авторката анкета със студенти и съдържаща препоръки към украински и български институции. Някои от изводите ѝ тук са, че „Практически всички използвани и наложили се в световната практика методи на чуждоезиково обучение се прилагат в обучението на българи по украински език... Ефективността на процеса на обучение се осигурява от комплексен подход към обучението, в който различните методи се интегрират и взаимодопълват... Преподаването на украински език в България съответства на международните стандарти“ (стр. 139).

В *Четвърта глава – Методически разработки и предложения* (стр. 140–190) авторката на дисертационния труд прилага на практика обговаряното в предходните глави, като предлага три разработени урочни единици, съответно от равнища А, В и С по Европейската езикова рамка, а също допълнителни упражнения към всяко равнище, изпитни задачи, теми за писмени работи и диктовки, таблица на общите умения, които обучаваният трябва да притежава според Европейската езикова рамка. Уроците съдържат адаптирани научнопопулярни текстове, много упражнения, както и илюстративен, видео- и аудиоматериал, изготвен специално за целта от Л. Желева. Всеки урок започва с методически анализ, в който са уточнени времетраенето му, използваните учебни материали и средства, формите на работа, метаезикът на преподаване, начините на поправяне на грешки, изискванията към преподавателя, методическите цели, задачи и очакваните резултати, процедурите, етапите и дейностите в хода на урока. По-нататък главата съдържа *Методически насоки* – за справяне с правописните трудности, за справяне с трудностите при подбор на подходяща дума, за справяне с бедния речник и с неправилния избор на падеж, а също таблица за отбелязване на грешките на обучаваните се и скала за оценяване на диктовки. Предложените методически разработки са апробирани от авторката при нейната работа със студенти от Софийския университет.

В *Заключението* Л. Желева представя накратко съдържанието на дисертационния си труд и някои основни изводи от него. Тук тя уточнява, че „Мотивацията за написването му е подпомагане работата на настоящи и на бъдещи преподаватели по украински език, по близкородствени езици и по чужди езици като цяло. Също така трудът би могъл да се използва като източник на информация и идеи за бъдещи научни изследвания по темата“ (стр. 193). Препоръчително е

Заключението да е по-подробно. Така например от трудностите при изучаване на украински език от българи, дължащи се на разликите между двата езика, тук са споменати само трудностите при усвояването на падежите, докато в съответната подглава се говори и за други синтактични, морфологични, лексикални, стилистични, правоговорни и правописни трудности, които би трябвало също да бъдат отразени в *Заключението*.

Разглежданият труд завършва с *Библиография*, съдържаща 225 позиции (сред които 12 публикации на Л. Желева по темата на дисертацията), и с две приложения. Първото от тях представя изготвена и осъществена от авторката анкета *Обучение по украински език*, а второто е съставен от нея пръв по рода си *Украинско-български речник по лингводидактика*. Някои от съдържащите се в *Библиографията* електронни адреси съдържат прекалено дълги поредици от езиково немотивирани знаци, което се получава при прехвърлянето им от един текст или от един източник в друг – те може би биха изглеждали по-кратки и по-мотивирани, ако се копират и прехвърлят като текст, а не като електронен адрес.

Представеният от Лилия Желева дисертационен труд има широка и затова в известен смисъл разнообразна тематика. Той съчетава езикознание с дидактика и история, теория с практика, анализ с приложност. Структуриран ясно и прегледен, той е илюстриран с таблици, цветни изображения и графики. В него можем да открием и исторически очерк, и културен и езиков анализ, и оценка и прилагане на методите в чуждоезиковото обучение към конкретните нужди на обучението по украински език на българи, и полезни за дидактичната практика елементи, включително и специализиран речник по лингводидактика.

Разглежданият труд е полиграфски добре оформен, езикът му е добър и ясен. В него почти не се откриват печатни грешки, а много рядко се откриват грешки в подбора на думи (в тяхната лексикална съчетаемост), както на стр. 107, където при изброяването на лексикален минимум сапунът, шампоанът и пастата за зъби са наречени на български „хигиенични средства“ вместо *хигиенни средства*.

Изготвеният от Л. Желева автореферат отразява точно текста на дисертацията и приносните моменти в нея. Към тях авторката би могла да добави и изследването на историята и датирането на първия учебник по украински език за българи, което без съмнение е приносно.

В дисертационния си труд *Обучение по близкородствен език (украински) на българи – лингвистични и методически аспекти* Лилия Златанова Желева успешно изпълнява задачите, които си е поставила, и представя зрял и четивен научен и научно-приложен текст на зрял автор, който показва умение за самостоятелна научна работа. Въз основа на това предлагам на уважаемото научно жури да ѝ присъди образователната и научна степен „доктор“.

4 октомври 2019 г.